

Nişan taşı denince çoğu kez İstanbul'daki bir semtin adı akla gelir. Oysa –okçuluk başta olmak üzere– sportif atıcılığa paralel olarak nişan taşlarının tarihimizde, özellikle de Osmanlı yaşamında önemli bir yeri vardır. Aslında Nişantaşı semti de adını, dörtüyl ağzındaki tarihi taştan alıyor.

Atıcılığın çeşitli türleri günümüzdeki önemli spor dallarındandır. Geçmişte de, kuralları bugünkülerden farklı olmakla birlikte atıcılık yarışmaları yapılırdı. Osmanlı'da zaman zaman padişahlar ve ülkenin üst düzey yöneticileri de yarışmalara katılırdı. Bu yarışmalarda dereceler belirlenir, rekorlar belgelenirdi. İşte en dikkate değer belgeler de rekorların kırıldığı menzillere dikilen taşlar, nişan taşları...

İstanbul'un nişan taşları yalnızca Teşvikiye ve Nişantaşı'nda bulunmuyor; bu türden tarihe mül olmuş pek çok nişan taşının yer aldığı bölge ve meydan var İstanbul'da. Okmeydanı semti de bunlardan biri. Kitapta, Okmeydanı Nişan Taşları özel bir bölümde inceleniyor. Okmeydanı İstanbul'daki nişan taşlarının en önemli merkezidir. Ancak Acar, bununla yetinmiyor, Okmeydanı dışındaki nişan taşlarına da erişiyor. Köşede bucakta, hoyratça davranışlarımıza karşın ne kalmışsa, hepsine ulaşmayı deniyor. Taşların yerlerini, konumlarını, şekillerini, boyutlarını, kitâbelerindeki yazıları ve ebced hesabıyla dikiliş tarihlerini aktarıyor; yazıtlardaki sözcüklerin Türkçe karşılıklarını veriyor.

İstanbul aldığı aşırı göç ve yoğun yapılaşmayla yağmalanırken, eskiden neredeyse kutsal alan olarak kabul edilen ok meydanları da acımasızca yağmaya uğrar. Okmeydanı da bundan nasibini alır, nişan taşlarının yer aldığı pek çok yöre de... Çevre yağmalanırken nişan taşlarının korunmasını beklemek safça bir hayal olurdu. Doğal sonuç olarak taşların da büyük bölümü yok edildi. Şehrin yöneticileri de çeşitli nedenlerle, yağmayı engellemek ve hiç değilse tarihsel yapıtları korumak yerine yapılanlara seyirci kalmanın ötesine geçmeyince, tarihsel olduğu kadar sanatsal değer de taşıyan nişan taşları yıllarca süren bu vandallığa yenik düşmekten kurtulamadı. Şu anda bile belki, elinizdeki kitapta belgelenmiş taşlardan birçoğu artık yerinde olmayabilir.

ISBN 978-605-4793-20-4
9 786054 793204
yem yayin.com

OSMANLI'DA SPORTİF ATICILIK NİŞAN TAŞLARI

M. Şinasi Acar

OSMANLI'DA SPORTİF ATICILIK NİŞAN TAŞLARI

M. Şinasi Acar

YEM Yayın

YAPI-ENDÜSTRİ MERKEZİ

YEM Yayın - 229

OSMANLI'DA SPORTİF ATICILIK

NİŞAN TAŞLARI

M. Şinasi Acar

Yayın Yönetmeni: **Gülçin İpek**

Yayın Sorumlusu: **Mesut Kaya**

Düzeltili: **M. Şinasi Acar**

Grafik Tasarım: **T. Fikret Uçar**

Grafik Uygulama: **Dilek Gürbüz, Resul Atabay**

Matbaa Sorumlusu: **Kemal Kara**

Baskı: **Ofset Yapımevi**

Şair Sokak No: 4 Çağlayan Mah.

34410 Kağıthane / İstanbul

Tel: 0212 295 86 01 Faks: 0212 295 64 55

Sertifika No: 12326

Birinci Baskı: İstanbul, Kasım 2013

ISBN: 978-605-4793-20-4

© Yapı-Endüstri Merkezi A.Ş.

Bu kitabın her hakkı saklı olup, tümünün ya da bölümlerinin

fotokopi, ofset, teksir, elektronik ya da başka yollarla

çoğaltılması ancak Yapı-Endüstri Merkezi A.Ş.'nin ve

yazarının yazılı onayıyla olabilir.

YEM Yayın (Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları)

Fulya Mah. Yeşilçimen Sok. No: 12/430

34394 Fulya / İstanbul

Tel: 0212 266 70 70 Faks: 0212 266 70 10

e-posta: info@yemyayin.com

web: www.yemyayin.com

Sertifika No: 12370

Bu kitap, Dekar Yapı ve Yatırım A.Ş.'nin
değerli katkılarıyla hazırlanmıştır.

OSMANLI'DA SPORTİF ATICILIK NİŞAN TAŞLARI

M. Şinasi Acar

YEM Yayın

Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde

Bölüm I

*Okçuluk ve
Nişan Taşları*

Gelüp şevketle Okmeydanı'na tîr atdı bin adım
Kemankeşlikde taş dikdi hüner gösterdi udvâne* – Aynî

Osmanlı Yay ve Okları

Türklerde Okçuluğun Önemi

Ok ve yayla ilgili arkeolojik buluntular, okçuluğun insanlık tarihinin en eski çağlarına dek inen, çok yaygın ve pek uzun bir geçmişi olduğunu göstermektedir. Arkeolojik buluntuların yanı sıra tarihöncesi dönemlerden kalma kimi mağara resimlerinde de, savaşan ya da avlanan okçulara rastlanmaktadır.

Eski Türklerin, bozkır koşullarının biçimlendirdiği kendilerine özgü yaşam tarzları içinde, at ve çadır gibi ok ve yay da önemli bir öğe olarak karşımıza çıkar. At sırtında okla avlanan bu göçebe insanlar, İskitler, Avarlar, Moğollar ve Tatarlar gibi “okçu uluslar” arasında anılırlar.

Türkler için ok ve yay egemenlik simgesidir.¹ Hakan tahtında otururken elinde ok ve yay tutar. Damga ve sikkelerinde ok ve yay resmi vardır. Ok ve yay en değerli armağandır; kutsal sayılır. Onunla yener, kazanır; savunur, varlığını korur.. İslâmiyeti kabul etmelerinden sonra da, Allah'ın Cebrâil eliyle Âdem'e yolladığı bir silah ve Hz. Muhammed'in ümmetine bıraktığı kutsal bir emanet sayılmıştır.

Türklerde okçuluk eğitimi çok küçük yaşlarda başlar ve idmana (antrenmana) hiç ara verilmez. Sonunda okçunun başarımı (performansı), at sırtında dörtnala giderken, dahası ânide arkaya dönerek yaptığı atışlarda hedefe tam isabet kaydedecek düzeye ulaşır.² Kuşkusuz bu atışlarda okçunun hedefe nişan alması değil, yalnızca gözünün hedefle buluşması söz konusudur. Bu düzeyde bir başarı, ancak okçunun yay ve okuyla bütünleşmesiyle ve duyu

1. Avlanan şehzâde
(16. yüzyıl, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine 2134)

2. Sultan III. Murad ve athları
(*Surnâme-i Himâyîn*, 1582)

Sultan II. Selim ok atmaya hazırlanıyor
(*Nigârî*, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine 2134)

* Okmeydanı'na heybetle gelip bin geze ok atarak hem hasımlarına atıcılıktaki ustalığını gösterdi hem de rekor kırdı.

1 Orta Asya'daki Türkler arasında, yeni kurulmuş bir devletin başkanına, onu tanıdığını göstermek için ok ve yay armağan etme âdeti vardı. Dilimizde, içinde ok ve yay sözcükleri geçen kimi deyimler vardır: *Ok gibi fırlamak*; “çok hızlı gitmek” ve *Ok yaydan çıktı*; “iş işten geçti, artık bir şey yapılamaz” anlamında kullanılır.

2 Bu koşullarda dakikada 20-30 ok atabildikleri söylenir. Savaşta düşmana hücum ederken yapılan bu tür hızlı ve toplu atışlar, tarihsel kayıtlarda “*tîr-i bârân*” (yağmur [gibi yağın] ok) diye geçmektedir.

Okçulukla ilgili olduğu kabul edilen âyet

Kur'an'da *Enfâl (İnfisâl)* Sûresi'nin 17. âyetinde şöyle bir cümle vardır: "Ve mâ rameyete iz rameyete ve lakinnallâhe rama" (Attığın zaman onu sen atmadın, Allah attı [Oku Allah'ın yardımıyla attın]). Bu âyetin okçulukla ilgili olduğu kabul edilmiştir. Nitekim ünlü hattat Mustafa Halim Özyazıcı (1898-1964), aynı zamanda ünlü bir okçu olan ve bu nedenle soyadını *Okuy* olarak seçen büyük hattat Necmeddin Efendi'ye (1883-1976) armağan ettiği levhasında bu âyeti yazmıştır.

27,5x38 cm boyutlarındaki levhanın alt bölümüne de aşağıdaki takdim notunu eklemiştir: *Okçulukla üstâd ve ta'liknûvis ve tahrir-i server-i zamân Hattat Hâfız Necmeddin Efendi kardeşimize bir hâtıra olmak üzere takdim / Ketebehu-! Fakir el-Hâc Mustafa Halim el-müştehir bi-mu'allim-i hüsn-il hat fi Sanâyi-i Nefise el-Akadehiye, gafara-llâh lehu, sene 1375 (Milâdî 1955)*

Ta'liknûvis: Ta'lik yazan hattat. *Tahrir-i server-i zamân:* Günümüz hattatlarının en büyüğü. *Ketebehu:* Onu yazdı. *El-hâc:* Hacı. *El-müştehir bi-mu'allim-i hüsn-il hat fi Sanâyi-i Nefise el-Akadehiye:* Sanayi-i Nefise Akademisi'nde güzel yazı hocası olarak tanınan.

organları, kasları, sezgisi ve oku arasında kuracağı anlık uyumlarla sağlanabilir. Esasen okçu, avın ya da düşmanın okun menziliyle sınırlı etki alanına girip çıktığı kısa anı hemen yakalayıp değerlendirmek zorundadır; çünkü nişan alacak zamanı yoktur.

Atlarının sürati ve çevikliği, at sırtında giderken uzaktan her yöne isabetli ok atabilmeleri, Türklerin düşmanı yanlardan vurmaya, arkadan kuşatmaya, geri çekiliyor izlenimi vererek üzerine çekip, yorup hırpalamaya dayanan değişik bir savaş taktiği geliştirmelerini sağlamıştır. Batılı ordulara uyguladıkları bu oynak taktik, düşman ordularında korku ve şaşkınlık yaratmış ve çoklukla başarılı sonuçlar almalarını sağlamıştır. Nitekim, sonuçları bakımından çok büyük önem taşıyan 1071 Malazgirt Meydan Savaşı da, ok-yay ve aynı savaş taktiğiyle kazanılmıştır. Birinci, ikinci ve üçüncü Haçlı orduları da benzer taktikle yok edilmiştir.

Barış döneminde düzenlenen av partileri, bir tür savaş talimi (eğitimi) ve manevra niteliğindedir. Bunların esas amacı, askerin at kullanma, ok atma ve eziyete katlanma alışkanlıklarını yitirmemesi; özetle formda kalmasının sağlanmasıdır.

Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında da ordunun en etkin silahı yay ve oklardı. Fâtih'in İstanbul kuşatması, orduda ateşli silahların ilk kullanıldığı savaştır denilebilir. Ateşli silahların giderek gelişmesi, 16. yüzyıl ortalarından başlayarak, okun yerini zamanla tüfeğe bırakması sonucunu doğurmuştur. Ancak, okçuluk Türklerin yaşamından hiçbir zaman silinmemiş; bu kez önemli bir spor dalı olarak varlık ve etkinliğini 20. yüzyıl başlarına dek sürdürmüştür. Okçuluğun, öteki okçu uluslardan hiçbirinde Türklerdeki kadar benimsenmiş ve sürdürülmüş olmadığı da tarihsel bir gerçektir.

Spor okçuluğunun önemli bir özelliği de, değişik sınıftan kişilerin, hiçbir ayırım gözetmeksizin eşit koşullarla biraraya gelebildiği, ayrıcalıklı bir kurum oluşturmalarıdır. Bu kurum, başlangıçta askerlikle yakın bir ilişki içindedir: Ünlü okçuların pek çoğu Yeniçeri Ocağı mensuplarıdır. Okmeydanı'yla ilgili kayıtlarda pek çok silahdar, solak⁵ ve sipahi adına rastlanır.

Kur'an'daki *Enfâl (İnfisâl)* Sûresi'nin 17. âyetindeki bir cümlele okçulukla ilgili olduğu kabul edilmiştir. Okçuluğa ilgi duyanlar bunu levha formunda yazdırır ve evlerinin duvarına asarlardı (Güzel bir örneği metin içinde verilmiştir). Ok ve yayın dinsel önemi ile ok atmanın şeref ve sevabına ilişkin 40 kadar hadis vardır. Örneğin, "Bir ok sâyesinde üç kimse cennetlik olur: Oku yapan, o oku atış yapan okçuya veren ve o oku atan.." Ok atmanın ne denli kutsal bir iş olduğunu göstermek için dile getirilen şöyle bir anekdot vardır: *Bir gün yakınlarıyla birlikte, yol kenarında ok talimi yapan kimselerin yanından geçerken Hz. Peygamber'in onlara selâm vermemesi, yanındakilerin dikkatini çeker. Nedenini sorduklarında "Selâm vermedim, çünkü onlar şimdi ibadetteler" demişler.*

Bütün bu nedenlerle ok atmak "sünnet" sayılmış; savaş okçuluğu yanında, spor okçuluğuna da aynı kutsal önem tanınmıştır. Nitekim, gerek menzil gerekse hedef atışlarında oklar hep "Yâ Hak!" (Yâ Allah) nidâsıyla "gazâ niyetine"⁴ atılırdı. Savaş okçuluğu terk edildikten sonra, spor okçuluğunun öncelikle manevî bir disiplin sayılıp yüz-yıllar boyu sürdürülmesinde, kuşkusuz bu dinsel inanç da önemli rol oynamıştır.

Yine bu yüzdendir ki, ok meydanlarına cennetten bir köşe diye bakılmış; buraları mescit kadar kutsal sayılmış; sınırlarına tecavüz edilmemesine, abdestsiz ve içkili olarak girilmesine izin verilmemiş; yağmur, âfet ve cihat duâları için bu alanlarda toplanılmıştır.

Osmanlı padişahları da okçuluğa rağbet ve iltifat etmişler; bu sporla bizzat uğraştıkları gibi, okçuları teşvik etmişler, başarı gösterenleri ödüllendirmişlerdir.

Yaylar ve Özellikleri

Türkçe'de okçulukla ilgili terminoloji çok zengindir. Yay ve oklarla ilgili hemen bütün sözcükler, Orta Asya Türk kökenlidir. Türkler yay ve okla o denli yakınlardı ki onlarla kendi bedenleri arasında benzerlikler kurmuşlardır: Yayın da insan gibi -ağaçtan- iskeleti vardır; boynuzu insanın kaslarına, siniri damarlarına ve tutkalı kanına karşılıktır. İnsan gibi yayın da karnı, beli ve sırtı vardır. Okun bölümleri de insanın gibidir: Baş, boğaz, göğüs, göbek, baldır ve ayak..

³ "Solak"lar, yeniçeriler arasında özel bir dikkatle seçilip yetiştirilen, seferde ve barışta sultanı korumakla görevli en başarılı okçulardan oluşturuldu. Padişahın atının sağında giden iki solakbaşı kendisine arkalarını dönmek için, yayı sağ elleriyle tutup sol elle atış yaptıklarından bu adı almışlardır.

⁴ Arapça *gazâ* sözcüğü "kutsal savaş" (cihad) anlamında kullanılmıştır. İslâm egemenliğinin sınırlarını genişletme ya da savunma mücadelesi anlamını taşır. *Gazâ niyetine*, "gazâ amacıyla" demektir.

Sultan III. Ahmed'in (1703-1730) kabza aldığı yay

Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan yay 109 cm uzunluğunda olup kabzası ve yüzeyi döneminin en gözde motifleriyle bezenmiştir. Dış yüzünde (resimdeki gibi kurulmamış hâldeyken içbükey [konkav] tarafı) Arap harfleriyle "Niyet-ül gazâ / Kasd-ül a'dâ" (Gazâ niyetiyle ve düşmanları yok etmek için) ve biraz daha küçük yazılarda "Şevketü, mehabetü efendimizin pehlivan olduğu kemandır / Gazi Sultan Ahmed Hân-ı salîs" yazmaktadır.

Bu yay, Hicrî 1113 (Milâdî 1701/02) yılında, ünlü yaycı ustası İbrahim tarafından yapılmıştır. İbrahim Çelebi'nin baba adı Murtaza olup 1670'te usta olarak saray hesabına çalışan yaycılar cemaatine yazılmış, 1690'da Serbölüklüğe atanmış, 1713'e değin bu görevde kalmış ve 1715 yılında ölmüştür. Kabri Zeytinburnu Ayvalık Mezarlığı'nda olup mezar taşı resmi bu bölümün sonunda verilmektedir.

Avrupa ve Kuzey Afrika'da tarihöncesi dönemden bu yana kullanılan yaylar, tek parça ağaçtan yapılıyordu.⁵ Oysa Orta Asya yaylarında *katınç* (kompozit, mürekkep, bileşik) bir yapıyla karşılaşmakta, yayın ağaç iskeleti boynuz ve sinir gibi organik maddelerle kaplanmaktadır. Böylelikle daha küçük yaylarla daha uzağa atış sağlanabilmektedir. Ayrıca yayın gücü ve esnekliği, boynuzla sinir oranı değiştirilerek istenildiği gibi ayarlanabilmektedir.

Yay çekildiği zaman hedefe bakan yüzeyinde (yayın sırtı) gerilme ve okçuya bakan yüzeyinde (yayın karnı) sıkışma kuvvetleri meydana gelir. Ağaç bu kuvvetlere bir yere kadar dayanır; önce elastik, sonra kalıcı deformasyona uğrar; kuvvet daha da artırılırsa kırılır. Yay kırışının insan anatomisinin elverdiği çekiş mesafelerine getirilebilmesi için, yalnızca ağaçtan yapılmış olan yayın boyunun uzatılması gerekir. Bu durumda yay görece daha hafif bir kavisle büküleceğinden, üzerinde oluşan gerilme ve sıkışma kuvvetleri, onun kalıcı deformasyon sınırına ulaşmayacaktır.

Kompozit yayda ise ağaç, yayın iskeletini oluşturur. Sırt tarafı, gerilmeye ağaçtan daha dayanıklı olan "sinir"le, karın tarafı, sıkışmaya ağaçtan daha dayanıklı olan "boynuz"la kaplanmıştır. Bu üç malzeme, organik

Topkapı Sarayı Müzesi'nden bir yay

16. yüzyılın son yıllarında imal edilmiş olan bu güzel yayın boyu 115 cm'dir. Başa yakın bölümünde (resimde sol tarafta) "Amel-i İbrahim" (İbrahim işi) diye yapan ustanın adı yazılıdır. İbrahim Çelebi (Öl. 1715) döneminin namılı bir yaycı ustasıydı.

⁵ Arkeolojik buluntular, yalnızca ağaçtan yapılan yaylarda karaağaç, porsukağacı, servi gibi ağaçlar kullanıldığını göstermektedir.

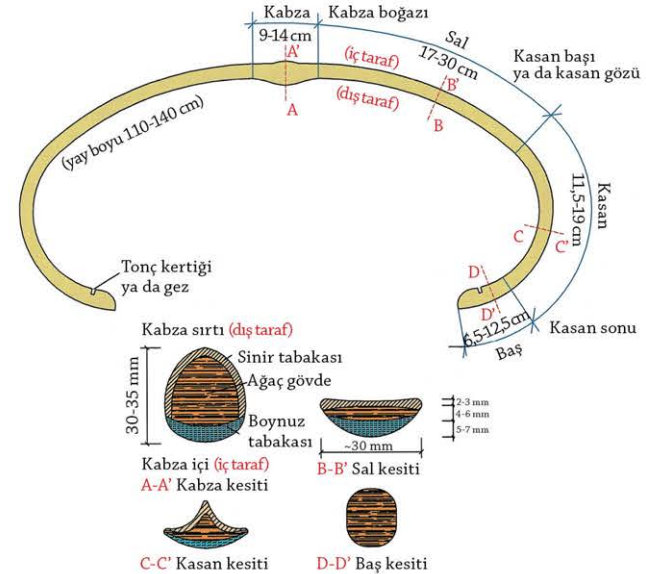
dokulardan elde edilen tutkallarla birbirine yapıştırılır. Böylece çok daha kısa yay yapmak mümkün hâle gelir. Kısa yay, hem dar savaş arabası içinde hem de at üstünde okçunun manevra kabiliyetini artırmakta, her yöne rahat ve uzun menzilli atış yapabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu nedenle Orta Asya'da at sırtında geçen göçebe yaşam, kompozit yayı bu yaşamın ayrılmaz bir parçası yapmıştır. Kısa yayın, hızlı yer değiştirme olanağı sağladığı için piyadelere de, özellikle sık ağaçlık veya çalılık arazide avlanan avcılara da avantaj sağladığı kuşkusuzdur.

Kompozit yayın Batı dünyasına ilk kez 2000 yıl önce girdiği, Ren ve Tuna kıyılarındaki kimi Roma buluntularından anlaşılmaktadır. Daha sonra Hunlar ve Avarlarla Avrupa ortalarına dek taşındığı halde, kompozit yay Batı'da lâyık olduğu ölçüde ilgi çekmemiştir.

Topkapı Sarayı'nda bulunan ve Hz. Muhammed'e mâl edilen yay da, sert ağaçtan yapılmış sâde bir yaydır; kompozit değildir. Arapların kompozit yayla tanışıklıkları ancak 7. yüzyıl ortalarında gerçekleşebilmiştir.

Türklerin okçuluk alanındaki başarıları ileri atış disiplini ve sürekli idmana olduğu kadar, kuşkusuz kullandıkları yay ve okların özelliğine ve üstün kalitesine de dayanıyordu. Yapım tekniğinde, gerek amaca en uygun forma, gerekse kalite mükemmelliğine ulaşabilmek için, yüzyıllar süren bir araştırma ve deneme sürecinde çok çaba ve emek

Yayın bölümleri

Yasılı hâdeki yay

Yayın başı

Yayın kabzası

Yay üzerindeki bezemeler

harcanmış; üretimde de daima en uygun ve kaliteli malzeme tercih edilmiştir. Yapan usta, yayının kalitesiyle ilgili olarak hem iddia hem de sorumluluk sahibi olduğunu göstermek açısından, baş tarafına “Amel-i” (..... işi) diye adını yazardı.

Osmanlı esnaf teşkilâtı içinde “kemanger”ler (yay yapımcıları) ve “tırger”ler (ok yapımcıları) ayrı loncalar hâlindeydi. Yayı dükkânları Vezneciler’de, okçular çarşısı Beyazıt Camisi bitişiğindedir.⁶ Yayı ve okçu esnafı titiz çalışmak, iyi iş çıkarmak zorundaydı. Gerek kullanılan malzemenin teminindeki güçlük, gerekse yapımda çok emek ve vakit harcanması nedeniyle iyi kalitede yay ve oklar daima pahalıydı. Büyük kemankeşlerin özel yaycı ve okçuları vardı. Bunlar, hizmetinde çalıştıkları kemankeşin vücut yapısını, kol uzunluğunu ve atış üslubunu dikkate alarak yay ve ok üretirler;⁷ atışlar sırasında da bakımını yapıp yayı hazır ederlerdi. Bu nedenle rekorlarda kemankeşe ödül verildiği gibi, yaycı ve okçu ustasına da uygun bir armağan verilmekteydi. Okçu ve yaycı ustaları, aynı zamanda kemankeş de olabilmektedir; bunun pek çok örneği vardır.

Yaylarda her iki kol da aynı uzunlukta ve simetriktir. Alt üst farkı yoktur; yay iki türlü de tutulabilir. Kolları arasında bir kuvvet farkı bulunuyorsa, atıcı bunu sezgisiyle anlayıp yayını ona göre tutar.

Yayın sol elle kavrandığı şişkin yere *kabza* denir.⁸ Yay kabzadan denli sağlam tutulur ve sallanmazsa, atışlar o denli isabetli olur. Kabzanın tam ortasında, boynuzların birleştiği kısımda *çelik* denilen küçük bir kemik veya fildişi parça vardır.⁹ Çelik, çekiş sırasında boynuz uçlarının sıkışıp zorlanması önler. Yayın kabzası atıcının eline göre incecik, parmaklarıyla sıkı ve rahatça kavrayabilmesi için, üzerine muşamba *kabza sargısı* sarılır. Atış sırasında okun dayandığı ya da yürüdüğü üstteki kabza boğazı *tir geçimi* diye anılır. Buradan yassı olarak devam eden kısma *sal* denilir, “oku salan, atan” anlamındadır. Sal yayın belidir, ona esnekliğini verir; atışta en çok yayın bu bölümü çalışır. Bunun devamında içi hafif kabarık, dışı balık sırtı gibi çıkıntılı

Muşamba sarma işlemi

⁶ Beyazıt Camisi’nin deniz tarafında yer alan ve Ordu Caddesi’yle Çadırılar Caddesi’ni birbirine bağlayan Okçularbaşı Caddesi’nin adı, bu çarşıdan gelmektedir.

⁷ Bunun pratik ölçüsü şudur: Ok kiriste takılı iken, okun ucuyla “tir geçimi” arasındaki uzunluk, tir geçimiyle “tonç kertigi” arasındaki uzaklığa eşitse, o ok o yaya uygun demektir. Öte yandan, ok –fırlatılacakmış gibi– kabza içine kadar çekildiğinde, oku tutan parmak uçları sağ kulak memesine hizasına geliyorsa, o yay atıcının koluna uygun demektir. Ölçüde kola büyük gelen yaya “bol yay”, küçük gelen yaya “dar yay” denilirdi. Yay bol olursa, çok çekilemeyeceği için uzağa atmaz; dar olursa, aşırı gerileceği için –yaydan– çıkarken okun sarsılmasına neden olur. Usta kemankeşler biraz bolca yayı tercih ederler, “Bol yayın oku dahi bol olur” derlerdi.

⁸ Ok, yay, çile, sal, kasan, baş, sadak gibi pek çok sözcük Türkçe olduğu halde *kabza* Arapça’dır. *Kabz* “elle tutma, kavrama” demektir. Osmanlı Türkçesi’nde yay yerine *keman* ve kavs, ok yerine *tir*, *hadenk*, *nâvek* ve *sehim* sözcükleri de kullanılır. Okun ucundaki sivri demire *peykân* da denir.

⁹ Yayın kollarına döşenen boynuzların iki ucu kabza ortasında birleşir. Arada *kab* denen 2-4 mm’lik bir açıklık bırakılır. Buraya çelik adı verilen bir kemik veya fildişi parçası yerleştirilir. Yayın iki kolu burada birleştiği için, çelik *vahdet* (birlik) simgesidir.

olan *kasan* kısmına geçilir ki bu bölüm yayın kollarını ters yönde kasarak kuvvetlendirir; uçlara doğru, kollarda bir karşı direnç yaratır. Son bölüm yayın *baş* kısmıdır. Başların dış yüzünde bulunan, giriş ilmeklerinin takıldığı oyuklara *tonç kertiği* denir. Kertiğin iç kenarına, aşınmaması için *tonç sargısı* sarılır. Bütün bu kısımlar, “Yayın bölümleri” başlıklı şekilde, uzunlukları ve kesitleriyle ayrıntılı olarak verilmektedir.

Osmanlı yay formunun 15. yüzyıl sonlarında olduğu söylenebilir. Yayın, iskeletini oluşturan ağaç kısmı akça ağaçtan yapılır.¹⁰ Kökten çıkan yeni sürgünlerin iki bilek kalınlığında olanları tercih edilir. İşlenmesi güç bir ağaçtır; tutkalı iyi emer; Gerede yöresinde yetişenleri makbuldür. Kesim, ağaçların suyunun çekildiği sonbaharda yapılır. Alınan ağacın kabuğu soyulur, uzunlamasına ikiye ayrılır; her parçadan bir yay çıkar.

İkinci ana gereç manda boynuzu,¹¹ Aydın ve Menemen yörelerinde yetişen genç ve uzun boynuzlu mandalardan sağlanır. Bir yayda kullanılacak boynuzlar aynı hayvana ait olmalıdır.

Yayların dış yüzüne döşenen “sinir” (tendon), öküz bacağına ayak bileğinden diz kapağına kadar olan kısımdan çıkarılır. Güneşte kurutulduktan sonra, mermer üzerinde şimşir tokmakla dövülür. Ezilip tel tel olunca, demir dişli sinir tarağıyla püskül püskül oluncaya değin taranır.

Boynuz ve sinir çok esnek gereçlerdir. “En büyük elastik uzama” ağaçlarda % 1 dolayında iken, manda boynuzunda % 4,4 ve tendonda % 8,3’tür. Bu iki doğal esnek malzeme, ağaçtan çok daha fazla enerji depolayabilir. Ağaç burada yalnızca boynuz ve tendonun üzerine yapıştırıldığı bir iskelet görevi üstlenmiştir. Bu üç gereci birbirine yapıştırmak için *çega tutkalı* veya *balık tutkalı* kullanılır.

Yayın verimi tasarımına ve yapıldığı gerece bağlıdır. Yay kütlelerinin olabildiğince az olması için yay malzemesi hafif ve elastik olmalıdır. Yay oluşturan gereçlerin, birim kütle başına en çok enerjiyi depolayabilmesi ve yüklendiğinde kalıcı deformasyona uğramaması istenir. En iyi sonucu alabilmek için, yayı genellikle esneklik sınırı limitine kadar çekmek gerekir. Yay çekildiğinde sırt gerilirken karın sıkışır. Yüksek verimli bir yay, uzunluğu boyunca aynı miktarda yüklenir. Osmanlı kompozit yaylarının kesitleri, bu eşit yüklenmeyi sağlayacak şekilde yay boyunca değişiklik gösterir. Yayın baş kısmındaki katılık, son çekme evresinde çekme kuvvetini azaltarak yayı daha verimli hâle getirir. Osmanlı yay ustaları sezgi, deneyim ve becerileriyle en hafif ve en verimli yayları üretmeyi başarmışlardır.¹²

¹⁰ Bir orman ağacı olan akça ağacın hafif, sağlam, beyazimsi ve nispeten yumuşak olan odunu mobilya yapımında kullanılır. Kuzey Amerika’da yetişen bir türünün yaprağı, Kanada bayrağına alem olmuştur.

¹¹ Boynuzun dış tabakaları *keratin* denilen doğal bir polimerdir, ısıtılarak şekillendirilebilir. Polimerler genelde “plastik” olarak anılır (Kaplumbağa kabuğu da doğal bir plastiktir). Eskilerde boynuzdan barutluk, bardak, borazan, bıçak sapı gibi gereçler yapılmıştır. Yay yapımında manda boynuzu dışında –çok daha az oranda– öküz boynuzu da kullanılmıştır.

¹² Osmanlı yayı özel tasarımı nedeniyle –aynı çekiş kuvvetinde– düz kolu bir yaya göre daha fazla enerji depolar. Kirişin bırakılmasıyla yayın depoladığı bu potansiyel enerji, kinetik enerji olarak oka aktarılır. Okun hızını, ulaştığı mesafeyi veya hedef üzerinde yaptığı tahribatı belirleyen parametrelerden biri, bu kinetik enerjinin miktarıdır. Enerjinin ne kadarının oka aktarıldığı hesaplanarak yayın “verim”i bulunur. Daha kısa yay kolu, daha düşük kütle, dolayısıyla aynı çekiş kuvvetinde daha büyük verim demektir. Üstelik Osmanlı yayının özel kompozit yapısı, yüksek çekiş kuvvetlerinde yayın verimini daha da artırmaktadır.

Nem alan yay gevşer, esnekliğini yitirir ve atmaz olur. Yayın sinir kaplı dış yüzeyi rutubete karşı hassas olduğundan, bu kısımlarının yapımından hemen sonra *toz* denilen¹³ kayın ağacı kabuğuyla veya atın sağrı derisiyle kaplanması gerekir. İlkine *tozlu* veya *tımarlı*, ikincisine *sağrılı* yay denir. Son olarak yayın yüzeyi nakışlarla bezendikten sonra, üzerine koruyucu bir vernik sürülür. Özetle, yay yapımı çok ustalık, büyük sabır ve uzun zaman gerektiren, pek yorucu bir iştir.

Yaylar yapılarına göre tımarlı ve sağrılı diye ikiye ayrıldığı gibi, kullanış amaçlarına göre de *tirkeş* (ya da savaş) *yayı*, *menzil yayı*, *puta* (ya da talimhane) *yayı*, *meşk* (ya da kepaze) *yayı* diye çeşitlere ayrılır. Menzil yayları da, attığı okun cinsine göre *pişrev yayı*, *azmâyiş yayı* ve *heki* (ya da hâkî) *yayı* gibi türlere ayrılır.¹⁴ Çoklukla menzil yayları tımarlı yaylardır; tirkeş ve puta yayları ise sağrılı olur. 19. yüzyılda kullanılan menzil yayları ortalama 300-350 gram ağırlıkta ve 110-120 cm boydadır. Yayların 95 dirhemden (305 gram) azının ve 110 dirhemden (353 gram) fazlasının *yörük*, yani “iyi atıcı” olmadığı söylenmiştir.¹⁵ Tirkeş ve puta yaylarının ağırlıkları ise 500-600 gram ve boyları 135-140 cm kadardır. Kompozit Asya yayları içinde en kısa boylu yay, Osmanlı yaylarıdır. Böylece oklar da kısa ve hafif olmakta ve daha uzak mesafeye gidebilmekteydi. Sultan II. Mahmud döneminde menzil yayı boylarının daha da kısaldığı, 95-100 cm’ye indiği görülmektedir.

Yayın iki ucunu birleştiren ve genellikle sinir veya deve derisinden yapılan esnek bağa *kiriş* denilir. Kirişte aranan özellik, sağlam olması ve sıcaklık etkisiyle uzayıp kısalmamasıdır. Osmanlı yaylarında kullanılan kirişe *çile* denir; çünkü çok katlı ibrişimden yapılmıştır. Hazırlanan ibrişim çilesi balık tutkalı, sakız, balmumu ve saf su karışımından oluşan özel bir sıvı içinden geçirilerek liflerin birbirine iyice yapışması sağlanır. Çilenin iki başına –ayrı parçalar hâlindeki– *tonç* denilen ilmekler, *tonç düğümü* diye anılan özel bir düğümle bağlanır. İbrişim liflerinin dağılıp dolasmaması için üstüne –orta kısma enli, aralara dar olmak üzere– yer yer renkli ibrişimler sarılmıştır. Çileler, boya ipliği zayıflatır endişesiyle ham ipekten yapılyordu.

Yay boyuyla çile boyu arasında uygunluk olmalıdır. Çile uzun olursa, ok sonuna dek çekilse bile yay tamamen “dolmaz”, yakına atar. Kısa olursa da, oku doldurayım derken hem atıcı hem yay zorlanır, atılan ok havada

¹³ *Toz* (ya da *tuz*) kayın ağacının (*Bétula*) kabuğudur. Bu kabuk tabakalardan oluşur ve en üstteki en ince olandır. Yay sarmakta en üst tabaka kullanılmış olmalıdır. Sadak yapımında ise 3-4 mm kalınlığındaki esnek kabuğun bütünüyle kullanıldığı kanısındayız. Kabuğun su geçirmez özelliği vardır. Bu nedenle eskilerde çeşitli hacimde kap yapmakta kullanılmıştır. Ateşte uzun süre tutulursa, eriyip sıyahlaşır ve sakız hâline gelir. Bu hâliyle de nemden koruyucu olması nedeniyle geçmişte deri ayakkabı yapımında kullanılmıştır. Doğal bir polimerdir (Hammaddede olarak kullanılan maddelere “monomer”; plastiklere de “polimer” denir).

¹⁴ *Hâkî yayı*, kuvvetçe pişrevden sonra gelen bir menzil yayıdır. İddialı atışlarda pişrev yayı ve oku tercih edilir. Önemli bütün rekorlar bu yayla atılmıştır. İstisnâ olarak Okmeydanı’nda lodos havasıyla atılan bir Hâkî Menzili vardır ki burada yalnızca hâkî yayı ve okuyla atmak şarttı. Yeni bir menzil açmak istenirse ilk taş 900 gezden aşağı olamadığı hâlede, hâkî yayıyla menzil açmak için –daha zayıf olduğu düşüncesiyle– bu ölçü 800 gez kabul edilmiştir.

¹⁵ Kimi atıcılar yaylarının ağır oluşuyla övünürlerse de, usta kemankeşler “*Yay dirheme gelmez*” derlerdi. Ustalık esasen çekmede ve atmadadır. Düzgün ve uzun atmada yayın kalitesi, atıcının vücuduna uygunluğu, tımarını yeterince alıp almadığı ve hava durumu gibi hususlar daha önemlidir. Günümüzde yayların gövdeleri cam elyafından, kirişleri naylondan yapılmaktadır. Yay ağırlığı olimpik yaylarda 1-1,3 kg, makaralı yaylarda 1-2,1 kg arasında değişmektedir. Kullanılan okların gövdeleri alüminyum veya alüminyum-karbon olup uçları çelikdir. Ok ağırlıkları 20-30 gram dolayındadır.

“oynar”, yani sarsak gider ve yönünü değiştirir. Normalde çile boyunun, çileyle çelik (kabza ortası) arasındaki açıklığın dört katı olması gerekir. Eski ustalar birazcık uzun olmasını tercih ederler, “Böyle çilenin oku uzağa gider” derlerdi. Çile ağırlığı 7-8 gram kadardır. Bu konuda çile, yay ağırlığının 30’da biri kadar veya yayı çekme kuvvetinin 3000’de biri kadar olmalı, şeklinde pratik formüller geliştirilmiştir.¹⁶

Yayın Kurulması

Osmanlı yayları refleks yaylardır; yani kurulu değilken (çilesi takılı değilken) kolları tersine doğru kıvrıktır. Kurulması ayrı bir hüner ister. Sert yaylar “kemend”le kurulur, yani çilesi kementle takılır. Kement, bu iş için yapılmış iki üç parmak eninde uzun bir kemerdir. Tokmak kayışı veya örgü şeritten yapılır. Kemendin iki başı ilmeklidir ve ilmeklerin ucunda birer demir halka vardır. Yayı kuracak kişi dizleri kıvrık vaziyette yere oturur ve ayaklarını biraz uzatır. Kemendi belinden dolaştırdıktan sonra, halkalarını yayın iki başına geçirir. Ayaklarını kabzanın iki yanına dayayıp –topuklarını yerden kesmeden (kaldırmadan)– ileriye doğru yavaş yavaş uzatır. Çile takılır hâle gelince, çile tonçlarını kertiklere geçirir ve kemendi çıkarır. Bu işlem sırasında, elleriyle yayı kasanlarından tutarak dönmemesini sağlaması gereklidir.

Sert yaylar bu şekilde kurulmakla birlikte –resimlerde görüldüğü gibi– salları iki ayakla iterek, kabzayı tek ayakla iterek, bağdaş kurarak, kabzayı tek dize dayayarak, salları iki dize dayayarak veya bacakların arasına alıp baldıra dayayarak kurmak gibi farklı yöntemler de kullanılmıştır.

Ama, sert yayları kementsiz de kuranlar vardır. Deli Hüseyin’in öyküsü ünlüdür: Sultan IV. Murad (1623-1640) döneminde İstanbul’a gelen bir İran elçisi, güç sınamak için özel olarak yapılmış, kurulu vaziyette çift kollu bir İran yayı getirerek “Acaba sizde bunu yapıp (kirişini boşaltıp,

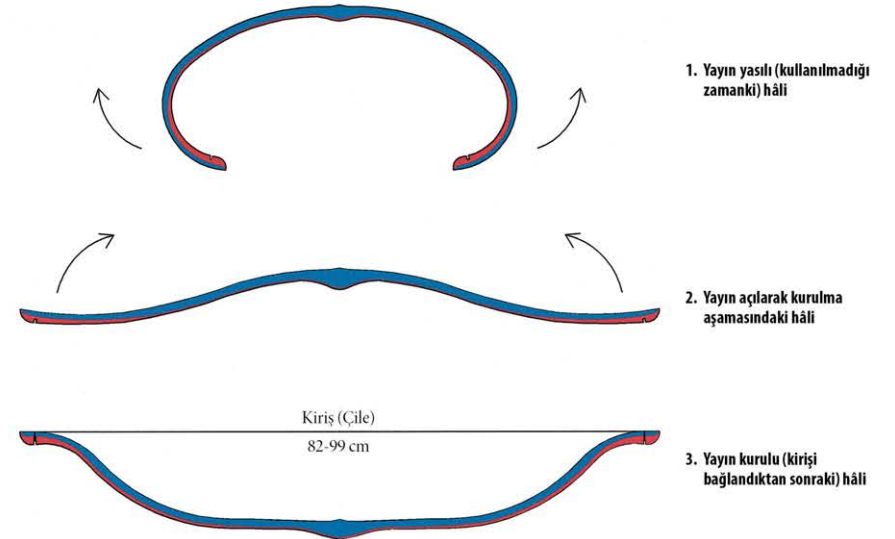
¹⁶ Yayı çekme kuvveti şöyle bulunabilir: Kiriş tam ortasından bir mesnede asılır. Aradaki açıklık bir ok boyunu bulana değin, kabza ortasına ağırlıklar bağlanır. Bulunan ağırlık yayın gücünü, yani çekiş için gerekli kol kuvvetini verir.

çözüp) kuracak pehlivan bulunur mu?”

diye saraya arz eder. Yay, dönemin namı ve zorlu pehlivanlarına gizlice gösterilir. Gerçekten de bu kaba ve çok sert yayı bozup kurmak bir yana, kirişini bile hareket ettiren olmaz. Yay Dârüssaâde ağasının odasında alıkonulur ve alttan alta onu çekecek pehlivan arayışı sürdürülür.. Ağanın daire-sine odun taşıyan Baltacı Deli Hüseyin

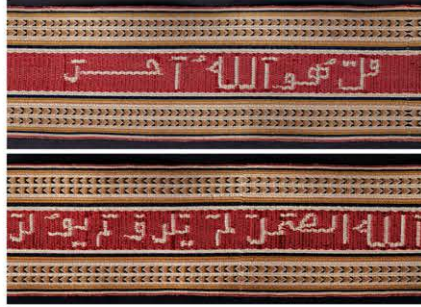
–olaydan habersiz– duvarda asılı duran kurulu yayı görünce, çözülmesi unutuldu zannıyla hemen çözer. Ağa yayı çözülmüş görüp de heyecanla kimin çözdüğünü sorunca, Hüseyin’i yaka paça yanına getirirler. Azar işiteceği korkusuyla gelen Deli Hüseyin, ağanın isteği üzerine –hiç zorlanmadan– yayı birkaç kez kurup çözer. Ağa hem şaşkın, hem sevinçlidir. Hüseyin’i giydirip huzura çıkarırlar. Padişahın ve elçinin önünde –sanki kepaze (bol ve gevşek) bir yaymış gibi– onu bir hamlede birkaç kez çözüp kurması, sultanın memnuniyetine, elçinin mahcubiyetine neden olur. Bu becerisiyle padişahın gözüne giren Deli Hüseyin kısa zamanda ilerleyerek vezirliğe değin yükselir ve Deli Hüseyin Paşa olur. Yay da baltacıların güç simgesi olarak uzun süre Baltacılar koğuşunda asılı tutulur.

Atış bitince yayı boşaltmak (kiriş indirmek), okçuların deyiimiyle *yasmak* gerektir. Kurulu kalırsa yay esnekliğini yitirir.

Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki kement

Kemendin boyu 2,15 m olup eni 4 cm'dir. Bir ucundaki ilmek ile öbür ucundaki kordon, kement dokusunun devamıdır (Yani sonradan eklenmemiştir). Kordon boyu 34 cm, ilmek deliğinin açıklığı 1,3 cm'dir. Müzede 10410 envanter numarasıyla kayıtlı kemendin dokusu üzerinde *İhlâs Süresi* yazılıdır.

Yay kirişi

Solaklar

Padışahın muhafız birliğini oluşturan yeniçerilere "solak" denirdi. Yeniçeri ocağının 60, 61, 62 ve 63. "orta"ları mensuplarından oluşan solaklar cesur, güçlü kuvvetli, terbiyeli, aklı başında, okçulukta ve atıcılıkta mâhir yeniçerilerden seçilirdi. Her ortada 100 solak bulunur, komutanlarına "solakbaşı" denirdi. Hükümdarın sağında yürüten iki solakbaşı kendisine arkalarını dönmek için oklarını sol elle kullandıklarından bu adı almışlardır. Solaklar başlarına "üşküf" denilen bir serpuş giyer ve sorguç takarlardı.

Resim "De Chalcondyle, *Histoire des Turcs* (Türklerin tarihi), Paris, 1662, s.7" den alınmıştır.

Ok Spor Kurumu yıllarından bir okçu

Sağ elinin başparmağında zihgir, sol elinin bileğinde ok bilekliği bulunan okçu yayını kuruyor. Hafif bir yay olduğu için kement kullanmadan sağ diziyi kurmaktadır. Soldaki kişinin çile toncunun kertişe geçirilmesine yardımcı olduğu anlaşılıyor. 1930'lu yılların sonlarında çekilmiş olmalıdır (Fotoğraf: Namık Görgüç).

YAY KURMA YÖNTEMLERİ

1. Salları iki ayakla iterek yay kurma

2. Kabzayı tek ayakla iterek yay kurma

3. Bağdaş kurarak yay kurma

4. Bacakların arasına alarak yay kurma

5. Kabzayı tek dize dayayarak yay kurma

6. Salları iki dize dayayarak yay kurma

Yaylarda Rastlanan Kimi Beyitler

Kimi yayların üzerinde felsefî düşünceler içeren güzel beyitlere rastlanır. Örneğin, bir yayda şöyle yazılmış:

*Yay gibi eğri olursan elde tutarlar seni
Ok gibi doğru olursan yabana atarlar seni*

Neyle ki devamı var:

*Yay gibi eğri olursan elde kalırsın
Ok gibi doğru olursan menzil alırsın*

Şu iki beyte de rastlanmıştır:

*Eğriyi yay gibi âgûşa (göğse) basarlar Doğru olsan ok gibi, elden atarlar seni
Doğruyu ok gibi yabana atarlar Eğri olsan yay gibi, elde tutarlar seni*

Aşağıdaki beytin hem celi yazıyla levha şeklinde, hem de yay üzerine yazılmış örnekleri görülmüştür:

*Ne hevâ vü ne kemân ü ne kemankeş, ancak
Erdiren menziline tîri, nidâ-yı "Yâ Hak!"*¹⁷

Dîvân edebiyatında ok "güzelin kirpikleri, süzgün ve sitemli bakışları" anlamında kullanılır. Yaya benzetilen kaşlar ile oka benzetilen kirpikler arasında bir bağ kurularak güzelin bakışları, "yaydan fırlatılan oklar" gibi yorumlanır. Bu oklar âşîğin kalbine yöneliktir!

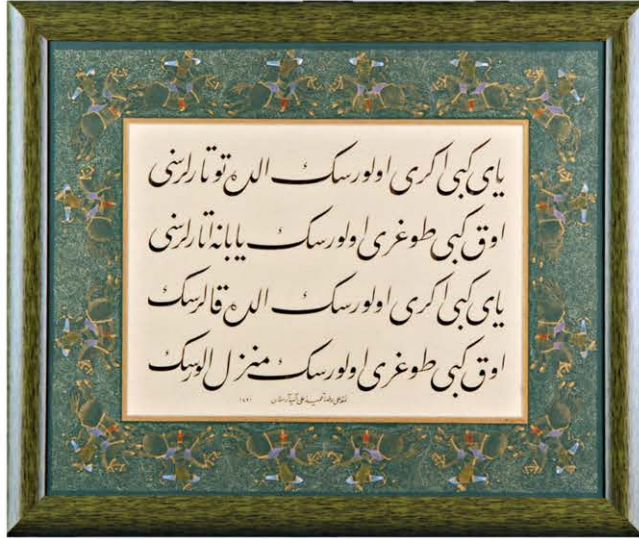
Bir şâir şöyle diyor:

Ey kirpiği ok, kaaşı kemân yandım elinden!

Celi ta'lik levha

*Yay gibi eğri olursan elde tutarlar seni
Ok gibi doğru olursan yabana atarlar seni
Yay gibi eğri olursan elde kalırsın
Ok gibi doğru olursan menzil alırsın*

Hattatı Ali Rıza Özcan, müzehhibi Atilla Turgut olan levha 44x53 cm boyutlarındadır. 2010 yılında hazırlanmıştır.

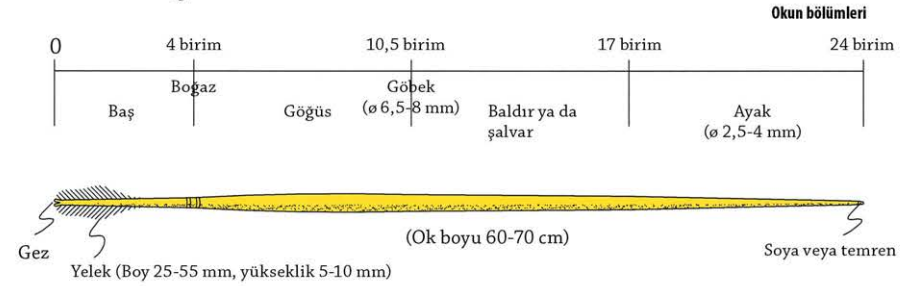
¹⁷ Ne hava, ne yay, ne de atıcı, oku menziline ancak o "Yâ Allah" sedâsı ulaştırır.

Evliya Çelebi'nin Yayılar ve Okçular Esnafı

Evliya Çelebi (1611-1682) ünlü *Seyahatnâme*'sinin İstanbul esnafını da tanıttığı 1. cildinde *Esnâf-ı Yayıbaşı*'nın 200 dükkân ve 500 çalışandan oluştuğunu, pîrlerinin Hz. Ebûbekir oğlu Muhammed Ekber olduğunu söyler. Yayı ve tutkalcılara bilgi ve marifet bu kutsal kişiden geçmiştir. Dükkânlarının çoğu Beyazıt'ta, Murad Paşa Türbesi'nde, Edirnekapi'da, Galata'da ve Üsküdar'dadır. *Esnâf-ı Okçubaşı* ise 200 dükkân ve 300 çalışandır; pîrleri İmrân-ül Kavvâs oğlu Ebû Muhammed'dir.

Eskilerde her mesleğin, her sanatın bir pîri vardı. Bu pîr o mesleğin başı, önderi ve hâmisidir.¹⁸ Böylece o işle uğraşanlar mesleklerine bir yücelik, bir ruhaniyet vermekte; her sanatkâr işini pek kutsal ve saygın tutmakta ve kendini o zâta bağlı saymaktadır.

Yay kırışları yapan *Esnâf-ı Kırışçıyan* ise 80 dükkânda 500 çalışanla iş görürler. Dükkânları Yedikule, Eyüp, Tophane ve Üsküdar'dadır. Pîrleri Nâsir-ül Vettâr oğlu Ömer'dir.

Oklar ve Özellikleri

Osmanlı okları, bilinen en kısa oklardır. Havada uzun süre kalmasını sağlayan hafifliği, sürtünmeyi en aza indiren incelik ve kısıklığı, çok uzağa gitmesinde önemli rol oynar.

15. yüzyıl ve öncesinde kullanılan oklar "kayın ağacı"ndan yapılmıştır. 15. yüzyıl ortasında "kamuş ok" kullanılmaya başlanır. 16. yüzyıl da her ikisi birlikte kullanılmakta, ancak ağaç oklar "çam ağacı"ndan yapılmaktadır. Kamuş ok hem daha hafiftir, hem de darbeye karşı daha esnek bir yapıya sahiptir. Bu amaçla Hindistan'dan gelen içi dolu, boğum araları geniş ve dokusu sık olan özel bir kamuş kullanılıyordu. Okmeydanı'nın ilk menzilleri hep kamuş okla açılmıştır. Yeterince okluk kamuş bulunamadığından kamuş oklar giderek pahalılaşmış ve 16. yüzyıl sonunda tamamen terk edilmiştir.

Oklar her çeşit çam ağacından yapılırsa da, en çok Çanakkale'nin Bayramiç kazasının Avcılar ve Çavuşlar köyleri yöresindeki -Kaz Dağı'nın

Ok gezinin yakından görünüşü

¹⁸ Vasıtasız bir şey olamayacağına inanıldığı için, eskiden halk arasında bir şey arzulanıldığı zaman "Allah vasıtasını halk eylesin" denirdi. Halk arasında kötü kişilere *nursuz pirsiz* denmesi de pîre bağlanmadan bir şey olunamayacağı inancından kaynaklanır.

Keçecipîri Mahallesi'nde,
Ufuk Sokağı üzerinde, evin dibinde
bulunan, **Sultan II. Mahmud'a**
ait ana taşı

Kemâlât-ı cihânın merkezi Sultan Mahmûd Hân
Kalemde, seyyfe, her türlü fende şâh-ı bîhemtâ
Ayak açdı yeniden vâdi-i himmetde şâhâne
Buyurdu bil ki mülk-i devleti tecdîd sertâpâ
Ok atdı menzile bin ikîyüzonbeş buçuk hatve
Resâ olmuş değildi kimseler bu merkeze asla
Elinde hâkî yayı vâ id kavsi kuzâh mânend
Hevâ gündeğrusuydu atdığı ok berk idi güyâ
Erişsin menzil-i maksûda yârab atdığı her ok
Nişangâh-ı hadeng-i hükmü olsun serteser dünyâ
Lisânım gerçi kaasır söyledim Pertev iki târîh:
Sûtân üzre yazılssa gösterir her mısra'ın bâlâ
Bu yerden atdı ok sultân-ı kevn eslâfı hep geçdi

1247

Hüner meydânına şâh-ı cihân taş dikdi zib-efzâ³¹

1247 (Milâdî 1831/32)

Kemâlât-ı cihânın merkezi: Dünya erdemlerinin odağı. **Seyf:** Kılıç. **Fen:** Bilim ve teknik. **Şâh-ı bîhemtâ:** Benzerstiz hükümdar. **Vâdi-i himmet:** Emek ve çaba vadisi (alanı). **Tecdîd sertâpâ:** Baştan ayağa yenileme. **Hatve:** Adım. **Resâ olmuş:** Ulaşılmış. **Hâkî:** (Burada) bir yay türü. **Kavsi kuzâh mânend:** Gökkuşağı benzeri. **Berk:** Şimşek. **Menzil-i maksûd:** Amaçlanan yer, ulaşılmak istenen hedef. **Nişangâh-ı hadeng-i hükm:** Hükümdarlık okunun nişan yeri. **Serteser:** Baştan başa, tamamıyla. **Kaasır:** Kısa, kısır. **Bâlâ:** Yüksek. **Sultân-ı kevn:** Dünya padişahı. **Eslâf:** Öncekiler, o işte veya o meslekte birden önce bulunmuş kimseler. **Zib-efzâ:** Süs çoğaltan, güzelleştiren.

Sultan II. Mahmud (1808-1839), okçuluk tarihimizin en büyük kemankeşlerinden biridir. Okçulukla ilgilenmeye başladığı 1817 yılından başlayarak menzil atışları yanında ok koşuları da düzenletmiş, bunlara kendisi de katılmış ve çoğu kez birinci gelmiştir.

Sultan II. Mahmud yeni bir menzil açmak isteyince, fıskiyeli havuz biçiminde özgün bir ayak taşı hazırlatmış; gündeğrusu havasıyla 1215,5 geze atış yapmış ve bu taşı dikirmiştir. Bu menzil "Sultan II. Mahmud Menzili" olarak anılır. Daha sonra Hicrî 1250 (Milâdî 1834/35) yılında, bir meydan günü, bu noktadan 10 gez aşırı (daha ileri) atıp taşını sürdürdü bilinir. Sonraki rekor kitabeye işlenmemiştir. Dörtköşe gövdeli taşın tepesi Barok üslûpta, çok güzel bir mermer işçiliğiyle yapılmış meş'ale ve ok kublalarıyla süslüdür. Hemen altında padişahın tuğrası bulunur. Taşın 19. yüzyıl sonlarında basılmış kartpostaldeki eski ve bugünkü durumları alt alta verilmiştir. Sağ alttaki küçük resimde aynı taşın 1970'li yılların başında gecekondular arasındaki hâli görülmektedir. Düşünülmelidir ki bu anıtsal taş, bir zamanlar ülkenin "devlet başkanı" olan sporcu bir zâtın, bir padişahın kırdığı rekor üzerine dikilmiştir. Anısına gösterilen saygı açık seçik görülmüyor! Kaidesi 78x78 cm, gövdesi 50x50 cm olan taşın yüksekliği 6,10 metredir. Celî ta'likle yazılmış kitabenin şâiri Dahiliye Nâzırı Pertev Paşa'dır (1785-1837).

³¹ Kitabenin son iki dizesinde ayrı ayrı eksik ta'miyeli tarih düştürülmüştür. Her iki dizenin harflerinin ebced hesabıyla sayı değerleri toplamı da 1246 vermektedir. Buna, bir önceki mısra da sûtân sözcüğüyle imâ edilen 'elîf'in sayı değeri 1 eklendiğinde, taşın dikildiği Hicrî 1247 rakamı bulunmaktadır (Milâdî 1831/32).